

میزان و علل استفاده دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی از کتب غیر درسی از دیدگاه معلمان و والدین

نجمه نظری کاجی^۱، زهرا نظری کاجی^۲

چکیده

هدف پژوهش بررسی میزان و علل استفاده دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی از کتب غیر درسی در شهرستان شهرکرد بوده است. روش است پژوهش توصیفی-پیمایشی است و جامعه آماری پژوهش، شامل دانش آموزان دوره ابتدایی شهرستان شهرکرد، والدین این دانش آموزان و معلمان هستند که از بین این سه گروه، به ترتیب ۳۶۴ نفر، ۳۶۴ نفر و ۱۸۸ نفر به روش طبقه‌ای تصادفی به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار پژوهش دو پرسشنامه محقق ساخته، بسته پاسخ در قالب طیف لیکرت بوده است که یکی مختص دانش آموزان و یکی مختص والدین و معلمان بوده است. روایی پرسشنامه‌ها با استفاده از روش وابسته به محتوا تأیید و ضریب پایایی پرسشنامه‌ها نیز به کمک آلفای کرونباخ به ترتیب ۰/۸۹ و ۰/۸۶ برآورده شده است. یافته‌های این پژوهش نشان داده است که میانگین استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی ۴/۰۳ (از ۵) بوده که بین دختران ۴/۰۹ و بین پسران ۳/۹۸ بوده است. تفاوت این دو نیز معنا دار بوده است. میانگین علل استفاده از نظر معلمان به ترتیب علاقه به یادگیری (۴)، ضعف در محتوای درسی (۳/۷۳)، ضعف در روش تدریس معلم (۳/۶۹) و سفارش معلم و اطرافیان (۳/۵۵) بوده است. از نظر والدین، ضعف در محتوا (۳/۹۶)، ضعف در روش تدریس معلم (۳/۸۵)، سفارش معلمان و اطرافیان (۳/۷۳) و علاقه به یادگیری (۳/۵۹) است. بین میانگین پاسخ‌های معلمان برحسب جنسیت و مدرک تحصیلی، تفاوت، چندان معنادار نیست؛ اما بین سفارش معلم و اطرافیان بر حسب سابقه کار تفاوتی معنادار وجود دارد. بین پاسخ‌های والدین برحسب جنسیت تفاوت معنادار نیست. اما برحسب مدرک تحصیلی در همه شاخص‌ها و از نظر شغل بین ضعف در محتوا و ضعف در تدریس تفاوت معنادار است.

واژگان کلیدی: مطالعه غیر درسی، دوره ابتدایی، محتوای آموزشی، علاقه به یادگیری

۱- کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی دانشگاه اصفهان nazarinajmeh6@gmail.com
۲- آموزگار اداره کل آموزش و پرورش استان چهارمحال بختیاری yusef137706@gmail.com

مقدمه

ماهیت پیچیده وجود آدمی موجب آن شده است که تقریباً تمامی رفتارها و فرآیندهای روانی او نیز پیچیده و متأثر از عوامل بسیاری باشند. «بیش از دو نسل است که، روان‌شناسان اجتماعی کوشیده‌اند تا ماهیت رابطه میان نگرش‌های اظهار شده نسبت به یک شیء یا یک طبقه از اشیاء و رفتار همراه با پیامد آن نگرش‌ها را مشخص کنند. این کوشش‌ها نشان می‌دهند که رابطه نگرش و رفتار، موضوع مهمی تلقی می‌گردد و از لحاظ نظری و عملی تلویحات و کاربردهای مهمی دارد.» (کریمی، ۱۳۸۳). در این میان؛ هم ویژگی‌ها و نیازهای دانش‌آموزان و هم نگرش‌های آنان می‌تواند مطالعه‌ی غیردرسی را که یکی از فعالیت‌های ضروری دانش‌آموزان است تحت تأثیر خود قرار دهد. مطالعه‌ی غیردرسی شامل مطالعه‌ی تمام منابعی می‌شود که دانش‌آموزان موظف به مطالعه و یادگیری مطالب آنها نیستند و جزء منابع درسی آنها به حساب نمی‌آید. این منابع انواع و اقسام گوناگونی دارند که، شامل موضوعات مختلف (علمی، سیاسی، اجتماعی، تاریخی، داستانی، مذهبی و...) هستند و هر کدام اهداف خاص خود را دنبال می‌کنند. در یک طبقه بندی ساده می‌توان منابع غیردرسی را به چهار گروه عمده تقسیم کرد: (۱) منابع علمی و کمک آموزشی که درسی را به گونه‌ای کامل‌تر و دقیق‌تر پوشش می‌دند. شامل راهنماهای معلم و دانش‌آموز، حل المسائل و همچنین منابع اصلی کتاب‌های درسی؛ (۲) منابع مذهبی، اخلاقی که بیشتر هدف ارشاد و تهذیب نفس را دنبال

می‌کنند؛ (۳) منابع خبری، تفریحی، سرگرمی و... (۴) منابع مرجع شامل لغت نامه‌ها، دایره‌المعارف‌ها و... (سیف، ۱۳۸۶).

دانش‌آموزان در دوره‌ی ابتدایی از نظر رشدی، دوره‌ی کودکی دوم خود را پشت سر می‌گذارند به سر می‌برند و به سرعت در حال افزایش خزانگی لغات و توانمندی‌های شناختی خود هستند. در این دوره، توجه انتخابی و تمرکز در تکالیف، استفاده از راهبردهای ذخیره‌سازی و بازیابی اطلاعات و همچنین سرعت و ظرفیت پردازش اطلاعات در کودک به سرعت رشد می‌کند و افزایش می‌یابد. این توانمندی‌ها از یک سو، و ارضای حس کنجکاوی کودک از سوی دیگر، ضرورت مطالعه‌ی منابع غیردرسی را روشن می‌سازد. هر چند رسیدن به اوج درک مفاهیم انتزاعی و تجریدی در دوره‌های رشدی بالاتر یعنی؛ نوجوانی (۱۲ تا ۲۰ سالگی) است. این محدوده‌ی سنی که دوره‌ی راهنمایی و دبیرستان را در بر می‌گیرد، در عین حال با بحران‌های بلوغ، هویت‌یابی و گذر از کودکی به بزرگسالی همراه است، اما مهم‌ترین تحولات شناختی و فکری این دوره (رشد تفکر فرضیه‌سازی، تغییر استدلال استقرایی به قیاسی، رشد تفکر انتقادی، تفکر درباره‌ی خود، جامعه و دیگران، آینده‌نگری و آینده‌سازی، استدلال اخلاقی و اصلاح طلبی، هویت‌یابی، استقلال طلبی و شروع تصمیم‌گیری‌های اساسی مستقلانه و...) امکان دریافت هرگونه و هر مقدار اطلاعات و همچنین تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری از آن را برای نوجوان فراهم می‌کند. این قابلیت‌ها نیازمند داده‌های خاصی

حاضر، برنامه مدار است و آموزش در مدرسه‌ها براساس تک کتاب درسی است، کتاب‌های غیردرسی تولید و منتشر می‌شوند؛ اما در کشورهایی که نظام آموزشی دانش‌آموز مدار است و از منابع مختلفی برای آموزش استفاده می‌شود تمام کتاب‌های مرتبط با برنامه آموزشی، کتاب درسی تلقی می‌گردد و مفهوم کتاب غیردرسی بی‌معنا است (آهنگری، ۱۳۸۳).

فردوسی (۱۳۸۲) در قسمتی از پژوهش خود در زمینه عوامل مرتبط با محتوای درس‌ها که منجر به بی‌توجهی دانش‌آموزان به مطالب درسی می‌شود به این نتیجه رسیده است که: از نظر دانش‌آموزان، انتزاعی بودن محتوای درس، مشخص نبودن ضرورت و کاربرد و فایده درس، عدم هماهنگی مطالب درسی با اهداف و نیازهای دانش‌آموزان و حجم زیاد مطالب و کثرت مفاهیم عنوان شده در درس مختلف، به ترتیب رتبه‌های اول تا چهارم بی‌توجهی دانش‌آموزان به مطالب درسی را به خود اختصاص می‌دهند. این امر به خوبی، وجود اشکالاتی را در انتخاب و سازماندهی محتوای کتاب‌ها نشان می‌دهد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که برای آن دانش‌آموزان به کتاب‌های درسی توجه بیشتری کنند، لازم است حجم مطالب درسی و مفاهیم آنها کاسته و مطابق نیازهای روزمره دانش‌آموزان تهیه شود. ضرورت، فایده و کاربرد هر درس مشخص و محتوای کتاب‌های درسی به گونه‌ای مناسب سازماندهی و ارائه گردد.

در صورتی که محتوای کتاب‌های درسی به گونه‌ای مناسب سازماندهی شود و بتواند راجع به

هستند تا با پردازش آنها بالندگی و رشد فکری فرد را به دنبال داشته باشد و این مهم از طریق مطالعه‌ی غیردرسی میسر است (یوسفی، ۱۳۸۹). بنابراین با توجه به اهمیت و ضرورت موضوع مطالعه غیر درسی، این پژوهش در صدد آن است که به بررسی میزان و علل استفاده دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی از کتب غیر درسی بپردازد.

بیان مسأله

ترویج کتاب و فرهنگ مطالعه در دنیای امروز یکی از شاخص‌های توسعه به شمار می‌رود و خاستگاه اصلی آن مدارس و مراکز آموزشی و نظام تعلیم و تربیت کشور است. امروزه منابع مکتوب و حتی کتاب‌های مجازی و الکترونیکی، میزان بهره‌گیری از آنها جوامع را از هم متمایز می‌کند؛ چرا که فرهنگ کتابخوانی و رویکرد به کتاب به عنوان قابل قبول‌ترین سند مستند بر جای مانده از گذشتگان و مهم‌ترین ابزار نشر و گسترش علم و فرهنگ، اهمیت و نقش بسزایی در بارور کردن توانایی‌های فردی و سرنوشت بشر دارد.

میزان مطالعه و روی آوردن به کتاب و مجله و کسب اطلاعات با رغبت‌ها و انگیزه‌های لازم، از مهم‌ترین شاخصه‌های رشد و توسعه است؛ به‌گونه‌ای که یونسکو در بسیاری از کنفرانس‌های خود، اساس توسعه‌ی اقتصادی را گسترش کتاب و برنامه ریزی دراز مدت آموزشی دانسته است. شورای اجتماعی و اقتصادی سازمان ملل، کتاب را یکی از وسایل لازم در عمران و پیشرفت ملت‌ها دانسته است (مجیدی، ۱۳۸۸). با توجه به این‌که نظام آموزشی ایران در حال

اصفهان را بررسی نمود. یافته‌های پژوهش او نشان داد که: میانگین مدت زمان مطالعه غیردرسی به‌وسیله دانش‌آموزان در هر شبانه‌روز (به جز تعطیلات)، ۵۷ دقیقه است. در واقع، دانش‌آموزان دختر ۶۰ دقیقه و دانش‌آموزان پسر ۵۳ دقیقه صرف مطالعه غیردرسی می‌نمایند.

شعبانی و فاضل (۱۳۸۱) در پژوهش خود به شناسایی عوامل مؤثر بر مطالعات غیردرسی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرضا اصفهان از نظر دانش‌آموزان پرداختند. نتایج پژوهش آنها نشان داد که: بین عدم دسترسی دانش‌آموزان به کتاب‌های غیردرسی و گرانی کتاب با میزان ساعات مطالعه غیردرسی رابطه معناداری وجود دارد.

بیگدلی و باجی (۱۳۸۸) در بخشی از پژوهش خود، میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان دوره راهنمایی شهر اهواز را بررسی کردند. یافته‌های پژوهش او نشان داد که: ۳۴/۸ درصد از دانش‌آموزان کمتر از یک ساعت، ۳۹/۲ درصد بین ۱ تا ۴ ساعت، و ۱۵/۷ درصد بیشتر از ۴ ساعت در طول هفته، کتاب‌های غیردرسی مطالعه می‌کنند. همچنین اصلی‌ترین موانع برای مطالعه کتاب‌های غیردرسی، کمبود وقت به دلیل حجم بالای تکالیف درسی، نبود یا پیدا نشدن کتاب‌های درخواستی و نبود کتابخانه در نزدیکی محل زندگی گزارش شده‌اند. از سوی دیگر، گاهی مشکلات و موانعی در مسیر یادگیری مطالب کتاب‌های درسی برای دانش‌آموزان ایجاد می‌شود. یکی از این مشکلات، نشر کتاب‌هایی با عنوان کتاب‌های کمک آموزشی است.

مطالب ارائه شده، دانش‌آموز را به تفکر تحلیلی و انتقادی وادار کند، باعث پرورش تفکر واگرا و خلاق وی خواهد شد. رضاپور (۱۳۷۸) برای بررسی میزان توجه کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی به این عوامل، پژوهشی انجام داد. روش این پژوهش تحلیل محتوا و جامعه آن مشتمل بر چهار کتاب درسی فارسی، علوم تجربی، تعلیمات دینی و تعلیمات اجتماعی پایه سوم دوره ابتدایی بود. وی در پژوهش خود، به تحلیل محتوای تکالیف و پرسش‌های موجود در کتاب‌های ذکر شده پرداخت. یافته‌های پژوهش او نشان داد که: در طراحی تکالیف درسی کتاب‌های درسی یاد شده، به عوامل مربوط به خلاقیت و تفکر واگرا چندان توجه نشده است.

پیشینه پژوهش

برخی از پژوهشگران میزان و عوامل مؤثر بر مطالعه منابع غیردرسی دانش‌آموزان را بررسی نموده‌اند که از آن جمله‌اند:

زالزاده (۱۳۷۹) در بخشی از پژوهش خود به بررسی مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان دبیرستان‌های شیراز پرداخت. نتایج پژوهش او نشان می‌دهد که: کمبود وقت، دلیل عمده عدم مطالعه منابع غیردرسی دانش‌آموزان است. از طرفی، رابطه معناداری میان راهنمایی معلمان و میزان مطالعه غیردرسی وجود دارد. به عبارت دیگر معلمان می‌توانند با تغییر در روش تدریس، دانش‌آموزان را برای فهم بیشتر مطالب کتاب‌های درسی به کتاب‌های غیردرسی هدایت کنند.

اسماعیلی (۱۳۸۳) در بخشی از پژوهش خود، میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان استان

سؤال‌ها مورد نظر قرار گرفته است مورد ارزیابی قرار بگیرند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که مهارت توضیح، کاملاً مورد توجه قرار گرفته و مهارت استنباط، مهارت ارزشیابی، تفسیر و تحلیل در طرح سئوالات به ترتیب مورد انتظار طراحان بوده است. کمترین میزان توجه به آخرین و مهم‌ترین مهارت تفکر یعنی خودآزمایی بوده است.

فاضلی و موسوی زادگان (۱۳۸۸) با هدف بررسی تأثیر استفاده از منابع غیردرسی بر یادگیری دانش آموزان بر اساس الگوی یادگیری بلوم در دو حیطه شناختی و عاطفی، پژوهشی تجربی بر روی دانش آموزان کلاس پنجم دبستان مدرسه معصومه اصفهان انجام دادند. در این مطالعه تأثیر استفاده از این منابع بر یادگیری مبحث دستگاه عصبی و اندام‌های حسی کتاب علوم تجربی پنجم دبستان مورد بررسی قرار گرفت. آموزش گروه گواه فقط با کتاب درسی و آموزش گروه آزمایش افزون بر کتاب درسی با استفاده از منابع غیردرسی یعنی فیلم غیردرسی و کتاب غیردرسی مرتبط صورت گرفت. یافته‌های پژوهش آنها نشان داد که: اگر استفاده از منابع غیردرسی که از نظر محتوایی با مبحث درس همخوانی داشته باشد، می‌تواند بر حیطه شناختی دانش‌آموز اثرگذار باشد.

با مطالبی که تاکنون در مرور متون در ایران انجام یافته است، نقش کتاب‌های درسی و محتوای ارائه شده به دانش‌آموزان در پرورش خلاقیت و جایگاه کتاب‌های غیردرسی روش می‌گردد. اما لازم است که به دانش‌آموزان توصیه

نتایج پژوهش سلسبیلی (۱۳۸۲) نشان می‌دهد که: نقش کتاب‌های کمک آموزشی در نظام طراحی و تدوین برنامه درسی دوره متوسطه بسیار ضعیف و کم‌رنگ است. در واقع نقش آنها گسترش سواد عمومی شامل اطلاعات تاریخی و جانبی دانش‌آموزان است. وی با تأکید بر این امر که برنامه درسی دوره متوسطه باید فرصت‌های یادگیری فراوانی برای مراجعه به کتاب‌های غیردرسی فراهم کند، به این نتیجه رسید که در اکثر کتاب‌های کمک آموزشی، دانش‌آموز نقش منفعلی دارد و نویسنده کتاب به جای وی می‌اندیشد. از این رو کتاب‌های کمک آموزشی هیچ به پرورش تفکر و خلاقیت در دانش‌آموزان کمکی نمی‌کنند.

هاشمی (۱۳۸۳) در پاسیار و استقامت، (۱۳۸۸) به بررسی میزان به کارگیری مؤلفه‌های تفکر انتقادی در کتاب‌های درسی علوم و ریاضی پنجم دبستان پرداخت. یافته‌های این پژوهش بیانگر آن است که میزان توجه به تفکر در کتاب علوم بیش از درس ریاضی است. همچنین عدم به کارگیری مؤلفه‌های تفکر انتقادی به وسیله دانش‌آموزان به دلیل وجود مشکلات موجود در کتاب‌های درسی و روش تدریس است.

پاسیار و استقامت (۱۳۸۸) در پژوهش خود با استفاده از روش تحلیل محتوا، سئوالات تفکر نقادانه کتاب درسی زیست‌شناسی سال سوم دبیرستان را بررسی نمودند. برای این امر از مهارت‌های پیتز فاسیونه که شامل تفسیر، تحلیل، ارزشیابی، استنباط، توضیح و خودتنظیمی استفاده کردند تا حداقل مهارت‌هایی را که در هریک از

صدد ترویج و گسترش فرهنگ کتابخوانی هستیم، در وهله‌ی نخست، باید مدارس ما مجهز به کتابخانه شود. مدارس که فاقد کتابخانه اند، چگونه می‌توانند دانش آموزان را به کتابخوانی ترغیب کنند. طبق آماري که اخیراً اعلام شده است، فقط یک سوم مدارس دولتی کشور، از کتابخانه برخوردارند. این مساله، اولاً نشانه‌ی بی-اعتنایی دستگاه‌های آموزشی به امر کتاب و کتابخوانی است، ثانیاً گویای آن است که هنوز نقش آموزشی کتابخانه‌ها در تنظیم برنامه‌های درسی و شکل اجرای این برنامه‌ها به درستی شناخته نشده است و آموزش یک‌سویه که صرفاً بر حفظ و یادگیری چند کتاب محدود درسی تکیه می‌کند، نهایتاً انسان‌هایی تک‌بعدی می‌سازد.

زمانی برنامه‌ی آموزشی می‌تواند کامل باشد که غیر از کتاب‌های درسی، از مجموعه‌ای از کتاب‌های مناسب، بهره‌مند شود. همین مجموعه است که دانش آموز را از تنگنای مفاهیم کتاب‌های درسی آزاد می‌سازد، آموخته‌های او را گسترش می‌دهد، به دانش و آگاهی عمومی او غنا می‌بخشد، او را با دنیای کتاب‌های غیر درسی آشنا می‌کند و نهایتاً این که موجب گسترش فرهنگ کتابخوانی می‌گردد.» (ربانی، ۱۳۸۸).

زنگنه (۱۳۸۴). در پژوهش خود درباره‌ی دبیرستان‌های تهران به این یافته‌ها رسید که: (۱) کمبود منابع مرجع و کتب آموزشی در کتابخانه‌های دبیرستانی شهر تهران از دید دبیران مشهود است. (۲) وضعیت فیزیکی کتابخانه‌های دبیرستان‌های شهر تهران از نظر دبیران، نامناسب و در دسترس کامل دانش آموزان نیست. (۳)

شود که در کنار کتاب‌های درسی، برای تکمیل دانسته‌های مطالب درسی، کتاب‌هایی غیردرسی نیز استفاده نمایند.

حسینی (۱۳۸۹) در پژوهش خود، مسأله کتاب‌های غیردرسی برای پاسخگویی به سؤال‌های پژوهشی کتاب‌های درسی تاریخ، تعلیمات اجتماعی، جغرافیا، علوم تجربی و فارسی مقطع راهنمایی را مورد بررسی قرار داد. ابزار این پژوهش سیاهه‌های واری بود. وی با روش تحلیل محتوا سؤال‌های پژوهشی موجود در کتاب‌های درسی را استخراج و با کتاب‌های غیردرسی مطابقت داد. او در پایان، سیاهه‌ای از کتاب‌های غیردرسی (مرجع و غیر مرجع) که حداقل ۵۰ درصد از معیارهای کتاب‌های کودکان و نوجوانان را کسب کرد و پاسخگوی سؤال‌های پژوهشی کتاب‌های درسی موردنظر بود ارائه داد.

دانش آموزان کشور نزدیک به یک سوم جامعه را تشکیل می‌دهند. اگر معلمان، دانشجویان و اساتید دانشگاه را که باید کاملاً با کتاب و مطالعه سر و کار داشته باشند، به این جمعیت اضافه کنیم، نزدیک به نصف جمعیت کشور را در بر می‌گیرد. مضافاً آن که این جمعیت، قشری را تشکیل می‌دهند که یا وضعیت فعلی فرهنگ و دانش و اقتصاد و سیاست کشور در دست آنان است و یا آینده سازان جامعه به حساب می‌آیند و ضرورت مطالعه و کتابخوانی برای آنان دو چندان است.

«کودک ایرانی به ناچار باید نخستین بار از طریق کتابخانه با کتاب آشنا شود و کتابخانه‌ی مدرسه، نخستین منزلگاه اوست. بنابراین اگر در

مدارس تیزهوشان و نمونه و موارد دیگر را می‌توان از جمله این دلایل برشمرد تاکنون پژوهش جامعی در این زمینه انجام نشده است. این پژوهش در صدد پاسخ به این سوال بنیادین است که: «میزان و علل استفاده دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی از کتب غیر درسی چیست»؟.

روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش از نوع توصیفی - پیمایشی است. تحقیق زمینه‌یابی (توصیفی) یکی از روش‌های جمع‌آوری داده‌ها است، که در آن از یک گروه خاص از افراد خواسته می‌شود. تا به تعدادی سؤال خاص پاسخ دهند. این نوع تحقیق برای کشف واقعیت‌های موجود «یا آن چه که هست»، انجام می‌شود. در واقع، این روش پژوهش برای توصیف کردن یک جامعه‌ی تحقیقی در زمینه‌ی توزیع یک پدیده معین انجام می‌شود. به همین دلیل، محقق در مورد علت وجودی توزیع بحث نمی‌کند، بلکه تنها به چگونگی آن در جامعه‌ی پژوهش می‌پردازد و آن را توصیف می‌کند (دلاور، ۱۳۸۴). دلاور (۱۳۸۴) در تعریف جامعه آماری می‌گوید: تعدادی از عناصر مطلوب مورد نظر که حداقل دارای یک صفت مشخص است که بین همه‌ی عناصر جامعه آماری مشترک و متمایز کننده جامعه آماری از سایر جوامع است. این پژوهش دارای سه گروه جامعه آماری است:

۱- دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی شهر ستان شهرکرد در سال تحصیلی ۹۳-۹۲ به تعداد ۷۱۰ نفر

مجلات علمی و اجتماعی روز در هیچکدام از کتابخانه‌های دبیرستانهای شهر تهران به صورت دوره‌ای خریداری نمی‌شود. (۴) ساعات کار کتابخانه‌ها، برای استفاده‌ی دانش آموزان کافی نیست و کمبود کتابدار متخصص، یکی از مشکلات اساسی است و (۵) کتاب‌های کتابخانه، بدون توجه به نظر و نیاز معلمان و دانش آموزان تهیه شده است.

امروزه یکی از زمینه‌های مطالعه در بین دانش آموزان مطالعاتی هستند که اغلب جنبه تکمیلی و جانبی برای دروس را تشکیل می‌دهند. کتاب‌هایی که بعضاً در کنار کتب درسی به وسیله دانش آموزان استفاده می‌شوند، روز به روز نیز در حال گسترش هستند. به گونه‌ای که مراکز عرضه این نوع رسانه‌های آموزشی روز به روز در حال ازدیاد هستند و تبلیغات متعددی نیز چه از سوی رسانه‌ها و چه از سوی معلمان در زمینه‌ی استفاده از این کتاب‌ها صورت می‌پذیرد. حتی بسیاری از معلمان از همان ابتدای سال دانش آموزان را تشویق به تهیه این کتاب‌ها می‌کنند. محتوای این کتب را اغلب آموزش دروس و حل تمرینات و مسئله‌های کتاب تشکیل می‌دهند. این امر خود می‌تواند آسیب‌های جدی به آموزش وارد کند و در واقع قدرت تفکر را از دانش آموزان بگیرد. اما چه عواملی باعث شده که روز به روز بر شمار دانش آموزانی که از این کتب استفاده می‌کنند افزوده شود؟ برای این موضوع، دلایل متعددی را می‌توان برشمرد از جمله: تنبلی دانش آموزان، دشواری محتوای دروس، یادگیری بیشتر و شرکت در آزمون‌های سرنوشت سازی چون

۲- گروه دوم والدین این دانش آموزان به تعداد ۷۱۱۰ نفر و جنسیت نشان می‌دهد.

۳- گروه سوم معلمان دوره‌ی ابتدایی شهرستان شهرکرد به تعداد ۲۷۰ نفر

جدول ۱- توزیع افراد جامعه به تفکیک جنسیت

معلمان		والدین	دانش آموزان		جنسیت دوره تحصیلی
مرد	زن		پسر	دختر	
۱۲۰	۱۵۰	۷۱۱۰	۳۶۹۱	۳۴۱۹	دوره ابتدایی
۱۲۰	۱۵۰	۷۱۱۰	۳۶۹۱	۳۴۱۹	جمع

بین دانش آموزان تعیین می‌گردد (۳۶۴ نفر از دانش آموزان) سپس سهم هر دوره از دانش آموزان دختر و پسر مشخص می‌شود (شامل ۱۷۵ نفر دختر و ۱۸۹ نفر پسر). آن‌گاه والدین همین دانش آموزان، به عنوان نمونه والدین در نظر گرفته شده و حجم نمونه از بین ۱۸۸ نفر آموزگاران نسبت زن و مرد (۱۰۴ نفر زن و ۸۴ مرد) نیز تعیین می‌گردد. جدول ۲ توزیع افراد نمونه را به تفکیک نشان می‌دهد.

زیر مجموعه‌ای از جامعه را نمونه می‌گویند. نمونه، گروه کوچکی از جامعه است که برای مشاهده و تجزیه و تحلیل انتخاب می‌شوند. گروهی از اعضای یک جامعه تعریف شده را که اطلاعات مورد نیاز پژوهشی به کمک آنها حاصل می‌شود را نمونه می‌گویند. اگر نمونه، معرف واقعی جامعه باشد، می‌توان نتایج حاصل از نمونه را به کل جامعه تعمیم داد (حسن زاده، ۱۳۸۷: ۹۹). برای تعیین حجم نمونه پژوهشی از جدول مورگان استفاده شده است. ابتدا حجم نمونه از

جدول ۲- توزیع افراد نمونه به تفکیک جنسیت

معلمان		والدین	دانش آموزان		جنسیت دوره تحصیلی
مرد	زن		پسر	دختر	
۸۴	۱۰۴	۳۶۴	۱۸۹	۱۷۵	دوره ابتدایی
۱۸۸		۳۶۴	۳۶۴		جمع

(خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد) بوده است. بخش اول این پرسشنامه، مواردی چون جنسیت، میزان مطالعه، میزان مطالعه غیر درسی، تعداد کتب غیر درسی مورد استفاده بوده است.

ابزار پژوهش

ابزار مورد استفاده در این پژوهش دارای دو پرسشنامه محقق ساخته است.

۱- پرسشنامه مربوط به میزان استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی، شامل ۲۲ سوال بسته پاسخ در قالب طیف ۵ درجه‌ای لیکرت

برای تجزیه و تحلیل داده های به دست آمده از نمونه ها، از طریق نرم افزار کامپیوتری (SPSS18) و در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. در این بخش، آمار توصیفی از تجزیه و تحلیل آماری، از شاخص هایی چون توزیع فراوانی، درصد فراوانی، میانگین، نمودار استفاده شده است. جهت تحلیل داده های گرد آوری شده از نمونه ها، از آزمون t تک نمونه ای، آزمون فریدمن، آزمون t مستقل و آزمون تحلیل واریانس (ANOVA) و آزمون تقریبی توکی، استفاده شده است.

یافته های پژوهش

جدول ۳- توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان به تفکیک جنسیت معلمان

جنسیت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
مرد	۸۴	۴۴,۷	۴۴,۷
زن	۱۰۴	۵۵,۳	۱۰۰
مجموع	۱۸۸	۱۰۰	

جدول ۴- توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان به تفکیک جنسیت والدین

جنسیت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
زن	۱۸۲	۵۰	۵۰
مرد	۱۸۲	۵۰	۱۰۰
مجموع	۳۶۴	۱۰۰	

سوال اول) تا چه میزان دانش آموزان دوره ی ابتدایی از کتب غیر درسی استفاده می کنند؟

جدول ۵- مقایسه ی میانگین میزان استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی با میانگین فرضی ۳

عوامل	میانگین	T	درجه آزادی	سطح معنی اختلاف	میانگین
میزان استفاده	۴,۰۳	۵۷,۶۱	۳۶۳	۰,۰۰۰	۱,۰۳

بنابراین بین میانگین نمونه و متوسط میانگین جامعه تفاوت معناداری وجود دارد. میزان تفاوت بین میانگین نمونه و متوسط میانگین جامعه برابر ۱,۰۳ بوده است. به عبارت دیگر میانگین نمونه

۲- پرسشنامه مربوط به علل استفاده از کتب غیر درسی: این پرسشنامه شامل ۲۸ گویه بوده در ۴ شاخص ضعف در محتوای آموزشی، ضعف در روش تدریس معلم، علاقه به یادگیری بیشتر و سفارش معلمان و اطرافیان و به صورت بسته پاسخ و در قالب طیف پنج درجه ای لیکرت (خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد) بوده است. بخش اول پرسشنامه به بررسی ویژگی های دموگرافیک چون جنسیت، سن، تحصیلات و.... پرداخته است. در مقیاس بندی به ترتیب ۱ تا ۵ در نظر گرفته شده است.

با توجه به اطلاعات جدول (۵) می توان دریافت که مقدار آمار t محاسبه شده برابر با ۵۷,۶۱ در درجه آزادی ۳۶۳ است که در مقایسه با مقدار جدول بزرگتر بوده و معنادار است.

۴,۰۳ حدود ۱,۰۳ واحد بیشتر از میانگین متوسط جامعه (۳) بوده است. و در واقع گرایش دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی به استفاده از کتب غیر درسی در حد زیاد است.

جدول ۶- مقایسه میانگین میزان استفاده از کتب غیر درسی برحسب جنسیت

میزان	گروه‌ها	N	$\bar{X}$	SD	T	df	sig
استفاده از کتب غیر درسی	دختر	۱۷۵	۴,۰۹	۰,۳۰۶	۴,۶۷	۳۶۲	۰,۰۰۲
	پسر	۱۸۹	۳,۹۸	۰,۳۶۵			

داده‌های جدول (۶) نشان می‌دهد که در خصوص مقایسه میزان استفاده دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی، از کتب غیر درسی میزان t محاسبه شده ($t = ۴,۶۷$) در درجه آزادی ۳۶۲ در مقایسه با مقدار جدول (۱,۶۷) بزرگتر بوده و معنادار است. یعنی بین میزان استفاده دانش‌آموزان

جدول ۷- نتایج توصیفی، آزمون معناداری و مقایسه دیدگاه معلمان و والدین نسبت به شاخص‌های ضعف

در محتوای دروس

ضعف در محتوای آموزشی	معلمان				والدین دانش‌آموزان				مقایسه دیدگاه معلمان و والدین		
	$\bar{X}$	SD	M.D	sig	$\bar{X}$	SD	M.D	T متغییره	sig	t مستقل	M.D
عدم ارائه مثال‌های کافی در کتاب‌های درسی	۳,۴۳	۴,۴۱	۰,۴۳۶	۰,۰۰۰	۳,۹۵	۱,۱۴	۰,۹۵۶	۱۵,۹	۰,۰۰۰	۴,۶۵	۰,۰۰۰
دشواری بودن محتوای کتاب‌های درسی	۳,۷۹	۱,۱	۰,۷۹۷	۰,۰۰۰	۴,۳۵	۰,۴۷	۱,۳۵	۵۳,۹	۰,۰۰۰	۸,۲۵	۰,۰۰۰
عدم ارتباط محتوای آموزشی با دانش پایه دانش‌آموزان	۳,۸۴	۱,۴۱	۰,۸۴	۰,۰۰۰	۳,۶۴	۱,۰۸	۰,۶۴۵	۱۱,۳۵	۰,۰۰۰	۱,۷۹	۰,۰۷۳
جزئی و دقیق بودن مطالب کتب غیر درسی	۳,۶۳	۱,۱۳	۰,۶۳۸	۰,۰۰۰	۴,۳۷	۰,۴۸۵	۱,۳۷	۵۴,۱۵	۰,۰۰۰	۱۰,۶۹	۰,۰۰۰
کافی نبودن محتوای کتاب‌های درسی	۴,۰۳	۱,۳۴	۱,۰۳	۰,۰۰۰	۳,۷۱	۰,۸۷۴	۰,۷۱۷	۱۵,۶۳	۰,۰۰۰	۳,۳۱	۰,۰۰۱
تنوع انواع کتاب‌های غیر درسی	۳,۷۲	۱,۳۴	۰,۷۲۳	۰,۰۰۰	۳,۹۶	۰,۶۰۴	۰,۹۶۵	۳۰,۶	۰,۰۰۰	۲,۹۶	۰,۰۰۳
تغییر محتوای کتاب و عدم تسلط معلم در ارائه مطالب	۳,۶۴	۱,۳۱	۰,۶۴۳	۰,۰۰۰	۳,۷	۰,۹۶۲	۰,۷	۱۳,۸	۰,۰۰۰	۰,۵۸	۰,۵۶۲
مجموع	۳,۷۳	۰,۵۷۴	۰,۷۳	۰,۰۰۰	۳,۹۶	۰,۴۳۴	۰,۹۶	۴۲,۱۸	۰,۰۰۰	۵,۲۶	۰,۰۰۰

نقش ضعف محتوای آموزشی در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی بیشتر از حد متوسط و نزدیک به زیاد بوده است. مقایسه دیدگاه نمونه آماری معلمان و والدین در زمینه نقش ضعف در محتوای آموزشی در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی است. ($P < 0,01$). به عبارت دیگر، هر دو گروه مورد بررسی معلمان و والدین در زمینه شاخص‌های مربوط به این سؤال، بیشتر از حد متوسط و در واقع زیاد ارزیابی نموده‌اند.

سوال چهارم) تا چه میزان ضعف در روش تدریس معلمان در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی نقش دارد؟

با توجه به نتایج جدول ۷ میانگین نمره نمونه‌ی آماری معلمان مورد بررسی نسبت به شاخص ضعف در محتوای آموزشی مربوط به این سؤال پژوهش در مجموع ($\bar{X} = 3,73$) و در زمینه‌ی همه شاخص‌های مورد بررسی، بیشتر از میانگین فرضی (۳) بوده که این تفاوت از نظر آماری معنادار بوده است. ($P < 0,01$). یعنی به نظر آنان نقش ضعف محتوای آموزشی در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی بیشتر از حد متوسط و نزدیک به زیاد بوده است. طبق نتایج جدول مذکور، میانگین نمره‌ی نگرش والدین به این سؤال، در مجموع ($\bar{X} = 3,96$) بوده است. و این تفاوت از میانگین فرضی (۳)، از نظر آماری معنادار بوده است. ($P < 0,01$). یعنی از نظر آنان،

جدول ۸- نتایج توصیفی، آزمون معناداری و مقایسه دیدگاه معلمان و والدین نسبت به شاخص‌های ضعف

در روش تدریس معلمان

مقایسه دیدگاه معلمان و والدین	والدین دانش آموزان							معلمان					ضعف در روش تدریس	
	sig	استقلال	M.D	sig	T-تکی متغییره	M.D	SD	$\bar{X}$	sig	T-تکی متغییره	M.D	SD		$\bar{X}$
	0,000	0,4	0,419	0,000	62,63	0,967	0,295	3,96	0,000	0,28	0,547	1,42	3,04	عدم استفاده معلم از روش‌های تدریس فعال
	0,000	9,16	-0,84	0,000	-3,48	0,151	0,827	2,84	0,000	7,18	0,691	1,32	3,69	فرصت کم معلم در کلاس
	0,000	9,8	0,813	0,000	06,37	1,47	0,5	4,47	0,000	6,41	0,664	1,42	3,66	عدم مهارت معلم در کلاس داری
	0,094	1,6	0,131	0,000	32,24	0,8	0,474	3,8	0,000	6,8	67	1,350	3,67	متناسب نبودن رشته معلم با پایه تدریس
	0,000	7,2	0,582	0,000	05,28	1,33	0,505	4,33	0,000	7,48	0,75	1,37	3,75	عدم آگاهی از انواع روش‌های تدریس
	0,000	-4,2	-0,29	0,000	29,92	0,711	0,453	3,71	0,000	11,89	1	1,15	4	عدم شرکت معلمان در دوره‌های دانش افزایی
	0,000	4,15	0,16	0,000	69,47	0,856	0,235	3,85	0,000	14,39	0,695	0,66	3,69	مجموع

معلم در روش تدریس در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی بیشتر از حد متوسط و نزدیک به زیاد بوده است. مقایسه‌ی دیدگاه نمونه‌ی آماری معلمان و والدین در زمینه‌ی نقش ضعف در روش تدریس معلم در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی بوده است. ($P < 0,01$). به عبارت دیگر هر دو گروه مورد بررسی (معلمان و والدین) نقش ضعف روش تدریس معلم را در گرایش دانش آموزان به استفاده از کتب غیر درسی بیشتر از حد متوسط ارزیابی نموده‌اند.

سوال پنجم) تا چه میزان علاقه دانش آموزان به یادگیری بیشتر در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی نقش دارد؟

با توجه به نتایج جدول ۸ میانگین نمره نمونه آماری معلمان مورد بررسی نسبت به شاخص ضعف در روش تدریس معلمان مربوط به این سؤال پژوهش، در مجموع ($\bar{X} = 3,69$) و در همه شاخص‌های مورد بررسی، بیشتر از میانگین فرضی (۳) بوده و این تفاوت از نظر آماری معنادار بوده است. ($P < 0,01$). یعنی به نظر آنان نقش ضعف معلمان در روش تدریس درگرایش دانش آموزان به استفاده از کتب غیر درسی در حد متوسط بالا بوده است. طبق نتایج جدول مذکور میانگین نمره نگرش والدین به این سوال در مجموع ($\bar{X} = 3,85$) بوده است. و این تفاوت از میانگین فرضی (۳)، از نظر آماری معنادار بوده است. ($P < 0,01$). یعنی به نظر آنان نقش ضعف

جدول ۹- نتایج توصیفی، آزمون معناداری و مقایسه دیدگاه معلمان و والدین نسبت به شاخص‌های علاقه

دانش آموزان به یادگیری بیشتر

مقایسه دیدگاه معلمان و والدین			والدین دانش آموزان					معلمان					علاقه به یادگیری بیشتر
sig	امستقل	M.D	sig	T-متغیره	M.D	SD	$\bar{X}$	sig	T-متغیره	M.D	SD	$\bar{X}$	
۰,۹۵۳	۰,۰۵۹	۰,۰۰۴	۰,۰۰۰	۳۹	۰,۸۸۷	۰,۴۳۴	۳,۸۸	۰,۰۰۰	۹,۳۸	۰,۸۸۲	۱,۲۹	۳,۸۸	علاقه به بالا بردن سطح دانش و اطلاعات
۰,۰۰۰	-۱۳	۱,۰۸	۰,۰۰۰	-۶,۹۷	۰,۱۹۲	۰,۵۲۶	۲,۸	۰,۰۰۰	۸,۹۹	۰,۸۸۸	۱,۳۵	۳,۸۸	علاقه نسبت به رشته‌ای خاص
۰,۰۰۰	۴,۸	۰,۳۶۲	۰,۰۰۰	۵۴	۱,۳۶	۰,۴۸۱	۴,۳۶	۰,۰۰۰	۱۰,۷۵	۱	۱,۲۷	۴	عدم تناسب بین سطح یادگیری دانش آموزان و مطالب درسی
۰,۰۰۰	-۱۴,۷	۱,۲۸	۰,۰۰۷	-۲,۶	-۰,۱۱۵	۰,۸۱۸	۲,۸۸	۰,۰۰۰	۱۳,۲۹	۱,۱۶	۱,۲	۴,۱۶	عدم گرایش به تفکر و حل مسأله
۰,۰۰۰	۶,۲	۰,۴۱۸	۰,۰۰۰	۷۱,۳۴	۱,۷	۰,۴۵۶	۴,۷	۰,۰۰۰	۱۵,۹۶	۱,۲۸	۱,۱	۴,۲۸	شرکت در آزمون‌های مدارس خاص
۰,۰۰۰	-۹,۱	۰,۸۷۱	۰,۲۷۲	-۱,۱	-۰,۰۵۷	۱	۲,۹۴	۰,۰۰۰	۹,۴۵	۰,۸۱۳	۱,۱۸	۳,۸۱	رقابت بین دانش آموزان و تلاش برای کسب رتبه برتر
۰,۰۰۰	۱۰,۵۵	۰,۴۰۷	۰,۰۰۰	۳۹,۸۲	۰,۵۹۸	۰,۲۸۶	۳,۵۹	۰,۰۰۰	۲۲,۲۴	۱	۰,۶۲	۴	مجموع

شاخص علاقه دانش آموزان به یادگیری بیشتر مربوط به این سوال پژوهش در مجموع ($\bar{X} = 4$)

با توجه به نتایج جدول ۹ میانگین نمره‌ی نمونه‌ی آماری معلمان مورد بررسی نسبت به

متوسط است. مقایسه دیدگاه نمونه آماری معلمان و والدین در زمینه نقش علاقه دانش آموزان در استفاده آنان از کتب غیر درسی معنادار است. ($P < 0,01$). به عبارت دیگر نظر هر دو گروه مورد بررسی (معلمان و والدین) در زمینه‌ی شاخص‌های مربوط به این سوال بیشتر از حد متوسط بوده است. سوال ششم) تا چه میزان سفارش معلمان و اطرافیان در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی نقش دارد؟

و در زمینه‌ی همه شاخص‌های مورد بررسی، بیشتر از میانگین فرضی (۳) بوده و این تفاوت از نظر آماری معنادار است. ($P < 0,01$). یعنی به نظر آنان نقش علاقه به یادگیری بیشتر در استفاده‌ی دانش آموزان از کتب غیر درسی زیاد بوده است. طبق نتایج جدول مذکور میانگین نمره نگرش والدین به این سوال در مجموع ($\bar{X} = 3,59$) است. این تفاوت از میانگین فرضی (۳)، از نظر آماری معنادار است. ($P < 0,01$). یعنی به نظر آنان نقش علاقه به یادگیری بیشتر در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی بیشتر از حد

جدول ۱۰- نتایج توصیفی، آزمون معناداری و مقایسه دیدگاه معلمان و والدین نسبت به شاخص‌های

سفارش معلمان و اطرافیان

مقایسه دیدگاه معلمان و والدین			والدین دانش آموزان					معلمان					سفارش معلمان و اطرافیان
sig	T مستقل	M.D	sig	T تک متغیره	M.D	SD	$\bar{X}$	sig	T تک متغیره	M.D	SD	$\bar{X}$	
۰,۰۰۰	۱۱,۴۲	۰,۸۱۹	۰,۰۰۰	۵۱,۱۸	۱,۲۶	۰,۴۷	۴,۲۶	۰,۰۰۰	۵,۰۳	۰,۴۴۱	۱,۲	۳,۴۴	عدم آگاهی والدین از شیوه‌های کار با دانش آموزان
۰,۰۰۵	۲,۸۴	۰,۲۷۴	۰,۰۰۰	۲۳,۸۲	۰,۶۰۹	۰,۴۸۸	۳,۶	۰,۰۰۰	۲,۶۸	۰,۳۳۵	۱,۷۱	۳,۳۳	گسترش روز افزون کتاب-های غیر درسی
۰,۰۰۰	۴,۳۱	۰,۴۵۳	۰,۰۰۰	۲۷,۶	۱,۰۵	۰,۷۲۸	۴,۰۵	۰,۰۰۰	۴,۷۵	۰,۶۰۱	۱,۷۳	۳,۶	مشکلات والدین و عدم فرصت کافی آنان
۰,۹۵۸	۰,۰۵۲	۰,۰۰۶	۰,۰۰۰	۱۴,۷۴	۰,۸۰۷	۱,۰۴	۳,۸	۰,۰۰۰	۶,۵۸	۰,۸۱۳	۱,۶۹	۳,۸۱	گسترش روز افزون موسسات آموزشی مختلف
۰,۲۵۶	۱,۱۳	۰,۱۱۳	۰,۰۰۰	۲۵,۷۱	۰,۶۵۴	۰,۴۷۸	۳,۶۴	۰,۰۰۰	۴,۰۷	۰,۵۳۱	۱,۷۸	۳,۵۳	استفاده دوستان و هم کلاس‌ها از کتب غیر درسی
۰,۳	۱,۰۳	۰,۱۳۸	۰,۰۰۰	۸,۵۲	۰,۵۷۹	۱,۲۹	۳,۵۷	۰,۰۰۰	۳,۳۷	۰,۴۴۱	۱,۷۹	۳,۴۴	گسترش روز افزون تبلیغات مواد غیر درسی
۰,۰۰	۱۰,۱	۰,۸۰۸	۰,۰۰۰	۱۷,۴۴	۰,۵۰۵	۰,۵۵۲	۳,۵	۰,۰۰۰	۱۳,۷	۱,۳۱	۱,۳۱	۴,۳۱	تشویق دانش آموزان از جانب معلم به استفاده
۰,۲	۱,۲۸	۰,۱۵۴	۰,۰۰۰	۷,۴۴	۰,۴۰۹	۱,۰۴	۳,۴	۰,۰۰۰	۴,۳۵	۰,۵۶۳	۱,۷۷	۳,۵۶	تسهیل کار معلم
۰,۰۰۰	۴,۲۹	۰,۷۸۶	۰,۰۰۰	۱۸,۰۷	۰,۷۱۱	۰,۷۵	۳,۷۱	۰,۰۰۰	-۰,۵۷	۰,۰۷۴	۱,۷۷	۲,۹۲	چشم و هم چشمی والدین
۰,۰۰۰	۳,۹۱	۰,۱۷۹	۰,۰۰۰	۵۲,۶۳	۰,۷۳۱	۰,۲۶۵	۳,۷۳	۰,۰۰۰	۹,۵۱	۰,۵۵۲	۰,۷۹۵	۳,۵۵	مجموع

با توجه به نتایج جدول ۱۰ میانگین نمره نمونه در گرایش دانش آموزان به استفاده از کتب غیر درسی آماری معلمان مورد بررسی نسبت به شاخص سفارش در حد متوسط بالا بوده است. مقایسه‌ی دیدگاه نمونه‌ی معلمان و اطرافیان، در گرایش دانش آموزان به استفاده از آماری معلمان و والدین در زمینه نقش سفارش معلمان و کتب غیر درسی؛ در مجموع ($\bar{X}=3,55$) و در مقایسه اطرافیان در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی با میانگین فرضی (۳) بیشتر بوده که این تفاوت، از نظر معنادار است. ($P<0,01$). به عبارت دیگر، نظر هر دو آماری معنادار است. ($P<0,01$). یعنی به نظر آنان نقش گروه مورد بررسی (معلمان و والدین) در زمینه‌ی سفارش معلمان و اطرافیان در گرایش دانش آموزان به شاخص‌های مربوط به این سؤال بیشتر از حد متوسط استفاده از کتب غیر درسی بیش از حد متوسط است. بوده است.

طبق نتایج جدول مذکور، میانگین نمره‌ی نگرش والدین سوال هفتم) آیا بین عوامل استفاده دانش آموزان به این سؤال در مجموع ($\bar{X}=3,73$) بوده که در مقایسه دوره‌ی ابتدایی از کتب غیر درسی تفاوت میانگین فرضی تفاوت داشته است و این تفاوت با وجود دارد؟ میانگین فرضی (۳)، از نظر آماری معنادار بوده است. ($P<0,01$). یعنی به نظر آنان سفارش معلمان و اطرافیان

جدول ۱۰- خلاصه نتایج آزمون غیر پارامتریک فریدمن سوال‌های تحقیق

شاخص‌ها	معلمان	والدین
مقدار	مقدار	مقدار
تعداد	۱۸۸	۳۶۴
Chi-square	۴۱,۳۵	۲۲۹,۱۳
درجه آزادی	۳	۳
سطح معناداری	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰

داده‌های جدول (۱۰) نشان می‌دهد که بین عوامل مؤثر بر استفاده دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی از کتب غیر درسی تفاوت وجود دارد.

جدول ۱۱- شاخص‌های آمار توصیفی آزمون غیر پارامتریک فریدمن

عوامل مؤثر	معلمان			والدین		
	میانگین	انحراف معیار	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار
ضعف در محتوای دروس	۳,۷۳	۰,۵۷۴	۲,۲۹	۵	۳,۹۶	۰,۴۳۴
ضعف در روش تدریس	۳,۶۹	۰,۶۶۳	۱,۶۷	۵	۳,۸۵	۰,۲۳۵
علاقه به یادگیری	۴	۰,۶۲	۲,۶۷	۵	۳,۵۹	۰,۲۸۶
سفارش اطرافیان	۳,۵۵	۰,۷۹۵	۱,۲۲	۵	۳,۷۳	۰,۲۶۵

جنبه‌ی اقتصادی دارد و برای بسیاری از معلمان نیز هدف از استفاده، ایجاد زمینه برای تفکر بیشتر در دانش آموزان است. اما تا چه حد این مهم حاصل شده و این که چرا دانش آموزان به استفاده از این کتاب‌ها گرایش پیدا می‌کنند، موضوعی است که در این پژوهش بدان پرداخته شده است.

سوال اول: تا چه میزان دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی از کتب غیر درسی استفاده می‌کنند؟ یافته‌های این پژوهش نشان داده است که میانگین استفاده‌ی دانش آموزان از کتب غیر درسی ۴,۰۳ بوده که در مقایسه با میانگین فرضی (۳) بالاتر است. در واقع گرایش دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی به استفاده از کتب غیر درسی در حد زیادی است. اسماعیلی (۱۳۸۳) در بخشی از پژوهش خود، میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان ابتدایی استان اصفهان را بررسی کرد. یافته‌های پژوهش او نشان داد که: میانگین مدت زمان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان در هر شبانه‌روز (به جز تعطیلات) ۵۷ دقیقه بوده است. در واقع، دانش‌آموزان دختر ۶۰ دقیقه و دانش‌آموزان پسر ۵۳ دقیقه صرف مطالعه غیردرسی می‌نمایند.

سوال دوم: آیا بین میزان استفاده دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی از کتب غیر درسی برحسب جنسیت آنان تفاوت وجود دارد؟ یافته‌های این پژوهش نشان داده است که در خصوص مقایسه میزان استفاده دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی از کتب غیر درسی میزان t محاسبه

داده‌های جدول (۱۱) نشان می‌دهد که در رتبه‌ی بندی عوامل گرایش دانش آموزان به استفاده از کتب غیر درسی از دیدگاه معلمان علاقه به یادگیری در رتبه اول (با میانگین رتبه ۳)، ضعف در محتوای درسی و ضعف در روش تدریس مشترکاً در رتبه دوم (با میانگین رتبه ۲,۳۹)، و سفارش معلمان و اطرافیان در رتبه سوم (با میانگین رتبه ۲,۲۲) بوده است. از دیدگاه والدین، ضعف در محتوای درسی در رتبه اول (با میانگین رتبه ۳,۱)، ضعف در روش تدریس معلمان در رتبه دوم (بامیانگین رتبه ۲,۷۹) سفارش اطرافیان و معلمان در رتبه سوم (با میانگین رتبه ۲,۳۴) و علاقه به یادگیری بیشتر در رتبه چهارم (با میانگین رتبه ۱,۷۷) است.

بحث و نتیجه گیری

میزان مطالعه و گرایش به خواندن، از مهم‌ترین شاخص‌های رشد و توسعه است. سازمان یونسکو در بسیاری از همایش‌های خود، توسعه اقتصادی را مرهون گسترش مطالعه، نشر کتاب و برنامه‌ریزی دراز مدت آموزشی می‌داند. این دیدگاه یونسکو مبتنی بر مطالعه به منظور یادگیری بیشتر است اما امروزه در کشور ما چیزی که روز به روز در حال گسترش است، استفاده از کتب مختلفی است که به نحوی دانش آموزان را از فکر کردن باز می‌دارد و در واقع آنها به جای دانش آموز فکر می‌کنند و مسائل را حل می‌کنند. البته نمی‌توان تنها آن را یک آسیب دانست، اما آنچه مسلم است این که در نظام آموزشی ما تا حدودی این فرآیند برای بسیاری از مراکز انتشاراتی

یادگیری مطالب مختلف به دانش‌آموزان را دارند، اما محتوای این کتاب‌ها به دلیل سطحی بودن نمی‌تواند بر تفکر خلاق تأثیر گذار باشند؛ بنابراین یکی از راهکارها در کنار استفاده از کتاب‌های درسی، به‌کارگیری کتاب‌های غیردرسی همسو با کتاب‌های درسی است تا ضمن ایجاد علاقه و انگیزه به مطالعه بیشتر در دانش‌آموزان، زمینه‌های یادگیری بیشتر نیز در آنها ایجاد شود.

سوال چهارم): تا چه میزان ضعف در روش تدریس معلم در استفاده دانش‌آموزان از کتب غیر درسی نقش دارد؟

یافته‌های این پژوهش نشان داده است که میانگین نمره‌ی نمونه آماری معلمان مورد بررسی، نسبت به شاخص ضعف در روش تدریس معلمان ($\bar{X}=3,69$) و میانگین نمره نگرش والدین ($\bar{X}=3,85$) بوده است. در هر دو گروه، بین میانگین پاسخ‌ها با میانگین فرضی (۳)، از نظر آماری تفاوت معناداری وجود دارد. مقایسه‌ی این دو میانگین نشان می‌دهد که بین پاسخ‌های معلمان و والدین تفاوتی معنادار وجود دارد. و در هر دو گروه، نقش ضعف تدریس معلمان در استفاده از کتب غیر درسی بیش از حد متوسط و نزدیک به زیاد بوده است؛ به گونه‌ای که والدین، این عامل را پررنگ‌تر از معلمان دانسته‌اند. از حیث، یافته‌های این پژوهش با یافته‌های هاشمی (۱۳۸۸ در پاسیوار و استقامت، ۱۳۸۹) همخوانی دارد. وی به بررسی میزان به‌کارگیری مؤلفه‌های تفکر انتقادی در کتاب‌های درسی علوم و ریاضی پنجم دبستان پرداخت. یافته‌های این پژوهش بیانگر آن است که میزان توجه به تفکر در کتاب

شده ($t=3,16$) در درجه آزادی ۳۶۲ در مقایسه با مقدار جدول (۱,۶۷) بزرگتر بوده و معنادار است. یعنی بین میزان استفاده دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی از کتب غیر درسی بر حسب جنسیت دانش‌آموزان تفاوت معنادار وجود دارد.

مقایسه پاسخ‌های دانش‌آموزان دختر و پسر نشان داده است که میزان استفاده در دانش‌آموزان دختر به مراتب بیشتر از دانش‌آموزان پسر است. و تفاوت آن، معنادار است. یافته‌های این پژوهش با یافته‌های مرادمند (۱۳۸۹) همخوانی دارد. وی دریافت که بین میزان مطالعه غیر درسی دختران و پسران تفاوت وجود دارد. شعبانی و فاضلی (۱۳۸۸) دریافتند که دانش‌آموزان پسر به طور معناداری مطالعه غیر درسی کمتری نسبت به دختران دارند. یوسفی (۱۳۸۷) نشان داد که میزان مطالعه غیر درسی در دانش‌آموزان دختر در مقایسه با پسران به طور معناداری بیشتر است.

سوال سوم): تا چه میزان ضعف در محتوای دروس در استفاده دانش‌آموزان از کتب غیر درسی نقش دارد؟

یافته‌های این پژوهش نشان داده است که میانگین پاسخ معلمان در خصوص نقش ضعف در محتوای دروس در استفاده دانش‌آموزان از کتب غیر درسی ($\bar{X}=3,73$) و میانگین پاسخ والدین ($\bar{X}=3,96$) است. در واقع هر دو گروه معتقدند که ضعف محتوای دروس نقش زیادی در استفاده دانش‌آموزان از کتب غیر درسی دارد. از این حیث یافته‌های این پژوهش، با یافته‌های لور (Laver, 2012) همخوانی دارد. وی دریافت که اگرچه کتاب‌های درسی نقشی مهم و مؤثر در

آموزان به استفاده از کتب غیر درسی ($\bar{X}=3,55$) و میانگین نمره‌ی نگرش والدین به این سوال و میانگین نمره‌ی نگرش والدین به این سوال ($\bar{X}=3,73$) بوده است. هر دو میانگین در مقایسه با میانگین فرضی (۳)، بالاتر بوده از نظر آماری معنا دار می‌باشد. مقایسه این دو میانگین حاکی از وجود تفاوت معنادار بین این دو میانگین می‌باشد. و به عبارت دیگر هم معلمان و هم والدین نقش سفارش معلمان و اطرافیان را در استفاده دانش آموزان، از کتب غیر درسی را بالاتر از حد متوسط دانسته و والدین نقش این عامل را پررنگ تر از معلمان دانسته‌اند. یافته‌های پژوهش با یافته‌های یوسفی (۱۳۸۷) همخوانی ندارد او دریافت که از نظر مشوق‌ها و راهنمایان، مطالعه‌ی غیر درسی، ۴۳ درصد دانش آموزان اظهار کرده‌اند که از طرف هیچ فردی در مدرسه به مطالعه غیر درسی تشویق نشده‌اند و از میان پاسخ‌های ارائه شده به ترتیب معلمان با ۱۹ درصد و مربیان پرورشی با ۱۵ درصد و مدیران و معاونین با ۲ درصد سهم، کمترین نقش را در تشویق دانش آموزان به مطالعه غیر درسی داشته‌اند.

سؤال هفتم): آیا بین عوامل استفاده دانش آموزان دوره ابتدایی از کتب غیر درسی تفاوت وجود دارد؟

یافته‌های پژوهش نشان داده است که در رتبه بندی عوامل گرایش دانش آموزان به استفاده از کتب غیر درسی از دیدگاه معلمان علاقه به یادگیری بیشتر در رتبه اول (با میانگین رتبه ۳)، ضعف در محتوای درسی و ضعف در روش تدریس مشترکاً در رتبه دوم (با میانگین رتبه ۲,۳۹) و سفارش اطرافیان در رتبه سوم (با

علوم، بیش از ریاضی است. عدم به کارگیری مؤلفه‌های تفکر انتقادی از سوی دانش آموزان به دلیل وجود مشکلات موجود در کتاب‌های درسی و ضعف در روش تدریس معلمان است.

سؤال پنجم): تا چه میزان علاقه دانش آموزان به یادگیری بیشتر در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی نقش دارد؟

یافته‌های این پژوهش نشان داده است که میانگین نمره‌ی معلمان مورد بررسی در خصوص نقش علاقه به یادگیری بیشتر در استفاده از کتب غیر درسی ($\bar{X}=4$) و از نظر والدین ($\bar{X}=3,59$) بوده است. در هر دو گروه میانگین پاسخ‌ها از میانگین فرضی (۳)، بالاتر بوده است که از نظر آماری این تفاوت معنا دار است. یعنی هر دو گروه عامل علاقه به یادگیری را در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی بیش از حد متوسط دانسته‌اند، اما معلمان این عامل را بسیار پر رنگ‌تر از والدین ارزیابی نموده‌اند؛ به نحوی که میانگین پاسخ‌ها در آنان در حد زیاد ارزیابی می‌گردد. یافته‌های پژوهش با یافته‌های ترکیان تبار (۱۳۸۴) همخوانی دارد. او دریافت انگیزه اصلی مطالعه غیر درسی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد درود علاقه به یادگیری بیشتر بوده است.

سؤال ششم): تا چه میزان سفارش معلمان و اطرافیان در استفاده دانش آموزان از کتب غیر درسی نقش دارد؟

یافته‌های پژوهش نشان داده است که میانگین نمره‌ی معلمان در خصوص شاخص سفارش معلمان و اطرافیان در گرایش دانش

که دانش آموزان از کتاب‌هایی که به نوعی خلاقیت و تفکر را از دانش آموزان می‌گیرند و یا به جای او فکر می‌کنند و تمرین‌ها و مسائل کتاب را حل می‌کنند، استفاده نمایند.

۲- به معلمان توصیه می‌شود که از این موقعیت خوب، به نحو احسن استفاده نمایند و کتب مرتبط را به دانش آموزان معرفی نمایند.

۳- به والدین توصیه می‌شود در سبب خانوار سهمی را به خرید کتب غیر درسی مناسب اختصاص دهند.

همچنین از آنجایی که والدین ضعف معلمان در تدریس را عامل مهمی در گرایش دانش آموزان به استفاده از کتابهای درسی دانسته‌اند و با توجه به یافته‌های پژوهش مبنی بر ضعف در محتوای دروس به سازمان پژوهش و تهیه کتب درسی پیشنهاد می‌گردد.

۱- از نظرات معلمان و اعضای گروه‌های آموزشی استفاده نمایند و کتاب‌ها اصلاح شوند و اشکالات آنها مرتفع شود.

۲- سازمان پژوهش و برنامه ریزی اقدام به تهیه کتب و نرم افزارهای کمک درسی بنمایند و معلمان را ملزم کنند تا از این بسته‌ها همراه کتاب‌های درسی استفاده نمایند.

۳- از حجم مطالب کتاب‌های درسی کاسته شود تا معلمان بتوانند زمان بیشتری را به فعالیت‌های غیردرسی و معرفی منابع مرتبط با درس‌ها به دانش‌آموزان اختصاص دهند و دانش‌آموزان نیز بتوانند از طریق کتاب‌های غیردرسی، یادگیری عمیق‌تری داشته باشند.

میانگین رتبه (۲،۲۲) بوده است. از دیدگاه والدین ضعف در محتوای درسی در رتبه اول (با میانگین رتبه ۳،۱)، ضعف در روش تدریس معلمان در رتبه دوم (بامیانگین رتبه ۲،۷۹) سفارش اطرافیان و معلمان در رتبه سوم (با میانگین رتبه ۲،۳۴) و علاقه به یادگیری در رتبه چهارم (با میانگین رتبه ۱،۷۷) بوده است. یافته‌های پژوهش با یافته‌های فانی (۱۳۸۹) همخوانی دارد اودریافت مطالعه خارج از کتاب‌های درسی می‌تواند به تثبیت و تعمیق مطالب آموخته شده در کلاس درس منجر شود. با اشاره به اینکه کتاب‌های درسی هر چقدر جامع و کامل باشد باز هم نمی‌توانند شامل تمامی مطالب علمی مورد نیاز دانش‌آموزان باشند تصریح می‌کند کتاب غیردرسی، دانش‌آموز را به فعالیت و تحقیق بیشتر وادار می‌کند. و مطالب علمی را بیشتر از حد کتاب به دانش‌آموزان آموزش می‌دهد. همچنین قوه تفکر، استدلال و جامع‌نگری او را تقویت می‌کند و از حل مسائل کتاب‌ها خودداری کرده و راه‌حل‌های متفاوت را فرا روی دانش‌آموز قرار می‌دهد. کتاب‌های غیردرسی را می‌توان تسهیل‌کننده یادگیری و آموزش به شمار آورد. حسینی (۱۳۸۷) نقش کتاب‌های غیردرسی مرتبط با مطالب درسی را انتقال دانش، تثبیت دانش آموخته شده و ایجاد انگیزه علمی می‌داند.

پیشنهادها

- با توجه به یافته‌های این پژوهش که مبتنی بر بالابودن میزان استفاده‌ی دانش آموزان از کتب غیر درسی است، پیشنهاد می‌گردد که:

۱- معلمان و والدین نظارت بیشتری در استفاده از این کتاب‌ها داشته باشند و اجازه ندهند

منابع

- ترک تبار، م. (۱۳۸۴). بررسی میزان گرایش به مطالعه غیر درسی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد درود، فصلنامه پژوهش‌های تربیتی، شماره ۲.
- جواد زاده، م. (۱۳۸۵). مطالعه چرا و چگونه، موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی نمایه
- جویس، ویل، کالهن. (۲۰۰۰). الگوهای تدریس. ترجمه محمدرضا بهرنگی. تهران: انتشارات کمال تربیت.
- حسن‌زاده، ن. (۱۳۷۸). بررسی وضعیت کتابخانه‌های دبیرستانی شهر مشهد. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۲ (۲)، ۵۷-۷۶.
- حسینی، م و دیگران. (۱۳۸۷). بررسی چگونگی گذراندن اوقات فراغت در بین زنان منطقه تحت پوشش پایگاه تحقیقات (مرکز مدارک علمی ایران)
- حسینی لرگانی، م و همکاران. (۱۳۸۶). مقایسه سبک‌های یادگیری دانشجویان رشته‌های انسانی، تجربی، فنی. فصلنامه پژوهش برنامه ریزی در آموزش عالی، شماره ۱۹.
- خنیفر، ح. (۱۳۸۸). بررسی راهکارهای اجرایی ارتقاء فرهنگ مطالعه در بین دانش آموزان استان قم با تاکید بر کتابخوانی، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان قم مدیریت آموزش و پژوهش.
- دانیلز، هاروی و زلمن، استیون. (۱۳۸۴). درود بر یادگیری: خداحافظی با کتابهای درسی. ترجمه الهام امیرکیانی. رشد تکنولوژی آموزشی، (۱۷۳)، ۲۰ (۶)، ۶-۸.
- دبیرخانه‌ی شورای عالی جوانان. (۱۳۸۵). بررسی وضعیت مطالعه و کتابخوانی در میان نسل جوان. تهران: دبیرخانه‌ی شورای عالی جوانان.
- آفتابی آرانی، ف و بتولی، ز (۱۳۸۷). بررسی میزان مطالعه غیر درسی دانش آموزان دوره متوسطه و شناسایی عوامل مؤثر بر آن در شهرستان آران و بیدگل. مجله الکتونیک‌ی پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- اس پنگ، ال. (۱۳۹۱). رهنمودهایی برای تقویت خواندن، ترجمه احمد شریفان، تهران: موسسه کتاب مهربان.
- اسماعیلی، ر. (۱۳۸۳). بررسی وضعیت کتاب و کتابخانه‌های آموزشی و سنجش علایق مطالعاتی دانش آموزان در استان اصفهان و ارائه راهکارهای مطلوب
- امانی، غ. (۱۳۹۰). رابطه بین مطالعه در دوران کودکی - نوجوانی با مطالعه دوران بزرگسالی، فصلنامه کتابداری، دفتر ۳۴.
- بازرگان، ع. (۱۳۸۵). ارزشیابی آموزشی. تهران: انتشارات سمت.
- براتی علویجه، ح. (۱۳۹۱). روان شناسی مطالعه، تهران: انتشارات پیام علوی.
- بولا. (۱۳۸۹). ارزشیابی برنامه‌های آموزشی برای توسعه. ترجمه خدایار ایبلی. تهران: موسسه بین المللی آموزش بزرگسالان.
- بیگدلی، ز. (۱۳۸۸). " عاداتهای کتابخوانی و استفاده از کتابخانه در میان دانش آموزان دوره راهنمایی شهر اهواز.
- پدram نیا، ا. (۱۳۹۰). روانشناسی خواندن و ترویج کتاب خوانی تهران: انتشارات نگاه.
- پریخ، م. و همکاران (۱۳۹۰). موانع مطالعه آزاد حرفه‌ای در دانشجویان رشته کتابداری، فصلنامه کتاب دوره چهاردهم، شماره اول.

- دفتر مطالعات و برنامه ریزی فرهنگی و اجتماعی وزارت آموزش عالی. (۱۳۸۹). دانشجویان و مطالعه‌ی کتاب‌های غیردرسی. نشریه‌ی هفته‌ی کتاب. شماره‌ی مسلسل ۳۲۷، پیاپی ۳۱۰. ص ۱۴.
- دلاور، ع. (۱۳۸۸). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران: انتشارات مدرسه
- دلخوش، ح. (۱۳۷۶). نظرسنجی از اساتید دانشگاه‌های تهران درباره‌ی کتاب و کتابخوانی. واحد افکار عمومی، تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.
- ربانی، ف. (۱۳۸۸). بررسی وضعیت مجموعه سازی کتابخانه‌های مدارس ابتدایی دولتی شهر تهران در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷.
- رحمانی، ز. (۱۳۸۷). کتاب و کتاب خوانی معیاری برای پیشرفت، سایت آفتاب.
- رستگار، ط. (۱۳۸۹). ارزشیابی در خدمت یادگیری،
- رضاپور، ا. (۱۳۷۹). بررسی تحلیلی و تطبیقی کتابهای درسی پایه سوم دوره ابتدایی با عوامل خلاقیت فصلنامه علمی- پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء
- زال زاده، ا. (۱۳۸۴). بررسی مطالعه غیر درسی و میزان استفاده دانش دبیرستان‌های از کتابخانه‌های عمومی شیراز، مجله کتابداری، دفتر ۳۵.
- عزیزی، ن.ا. (۱۳۸۷). ارتباط آموزش و رشد اقتصادی. فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۵۵.
- فاضلی، ن. (۱۳۸۸). بررسی تأثیر استفاده از منابع کمک آموزشی بر یادگیری مبحث دستگاه عصبی و اندام های حسی از کتاب علوم تجربی پنجم دبستان بر اساس یادگیری بلوم.
- فتحی و اجارگاه، ک. (۱۳۸۴). اصول برنامه ریزی درسی. تهران: انتشارات ایران زمین.
- فردوسی، ط. (۱۳۷۲). بررسی عوامل مؤثر در بی‌توجهی دانش‌آموزان به مطلب درسی. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۹ (۲)، ۲۱-۴۲.
- کیوز، جان پی. (۱۳۷۶). دنیای یادگیری در مدرسه. ترجمه فرخ‌لقاء رئیس دانا. تهران: وزارت آموزش و پرورش، پژوهشکده تعلیم و تربیت،
- لواسانی، م. (۱۳۸۲). رابطه ویژگی‌های فردی و خانوادگی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، مجله روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، شماره ۲.
- Smith, M. (2007). Learning theory. www.Google.com/learningtheory.
- Thomas, L. L. (2007). Rescuing Reading at the Community College. The Journal
- Williams, D., Wavall, C. and Colles, L. (2010). Impact of School Library Service –on Archivement and Learning. London: the council for museums, libraries and Archives. Retrieved.
- Wofford, A. (2010). Book selection for libraries. New York: Wilso74